

DRUGA MOWA MOJŻESZA DO IZRAELA

ZACHOWYWANIE PRZYKAZAŃ ODPOWIEDZIĄ NA BOŻĄ MIŁOŚĆ (PWT 5,1-11,32)

Z piątego rozdziału Księgi Powtórzonego Prawa:

Mojżesz zwołał wszystkich Izraelitów i powiedział do nich: *Słuchaj, Izraelu, ustaw i nakazów, które dziś wam ogłaszam! Naucz się ich i przestrzegaj! PAN, nasz Bóg, zawarł z nami przymierze na górze Horeb. PAN nie zawarł tego przymierza z naszymi przodkami, lecz z nami, którzy dziś tutaj wszyscy żyjemy*” (Pwt 5,1-3).

Przypomnijmy, że Księga Powtórzonego Prawa przekazuje długą mowę pożegnalną Mojżesza, który przed śmiercią skierował do Izraelitów obozujących na równinach Moabu po wschodniej stronie Jordanu, w przeddzień ich wkroczenia do Kanaanu, wyjątkowo ważne przesłanie. Przemówienie wielkiego przywódcy Izraela można podzielić na trzy części, w których powtórzył i wyjaśnił otrzymane przez Hebrajczyków na górze Horeb (Synaj) Boże prawa, pragnąc w ten sposób przygotować swoich rodaków do życia w Ziemi Obiecanej. Początkowe fragmenty drugiej mowy Mojżesza do Izraela (Pwt 5,1-11,32), której fragmenty są przedmiotem dzisiejszej refleksji, zawierają stwierdzenia o fundamentalnym znaczeniu dla przymierza wiary, jakie Bóg zawarł z Izraelem. Na znaczenie tych tekstów wskazuje intencja biblijnego narratora, który przywołując słowa Mojżesza, przytoczone na początku naszego spotkania, pragnie podkreślić, że przymierze, jakie Bóg zawarł ze swoim ludem pod Horebem wraz z przekazanymi prawami pozostają niezmiennie ważne dla następnych pokoleń: „**PAN, nasz Bóg, zawarł z nami przymierze na górze Horeb. PAN nie zawarł tego przymierza z naszymi przodkami, lecz z nami, którzy dziś tutaj wszyscy żyjemy**” (Pwt 5,1-3).

Bez wątpienia, tym elementarnym dokumentem przymierza zawartego na górze Horeb jest Dekalog. To właśnie Dziesięć Bożych przykazań jest centralnym tekstem dla całego prawa Starego Testamentu. Na wyjątkowe znaczenie Dekalogu wskazuje już sama wzmianka podana w Księdze Powtórzonego Prawa, w świetle której Bóg bezpośrednio komunikuje Izraelitom te fundamentalne prawa. Mojżesz przypominał ten fakt swoim rodakom w następujących słowach: „**Twarzą w twarz PAN rozmawiał z wami w ogniu na tej górze**” (Pwt 5,4). Koniecznie w tym miejscu trzeba przypomnieć, że ten wyjątkowy tekst, jakim jest Dziesięć przykazań Bożych, został sformułowany zarówno w Księdze Wyjścia (Wj 20,1-17), a także w wersji nieznacznie różniącej się, jaka znajduje się w Księdze Powtórzonego Prawa (Pwt 5,6-21). Dekalog zawarty w Księdze Wyjścia zawiera dziesięć przykazań ujętych w sformułowaniach, które rozpoczynają się od czasowników użytych w trybie rozkazującym lub, jak precyzuje hebrajska gramatyka, fraz wyrażających „zakaz”, składających się z partykuły przeczącej „nie” (hebr. *lō’*), po której następuje forma czasownika wskazująca na czynność odnoszącą się bądź do teraźniejszości bądź przyszłości (element składni hebrajskiej określany terminem *jiqtol*). W Dekalogu przekazanym w Księdze Powtórzonego Prawa, który, jak wyjaśniają rabini, Mojżesz chciał jeszcze raz powtórzyć Izraelitom, gdyż większość z nich, zwłaszcza młode pokolenie, nie uczestniczyło w wydarzeniach, jakie rozegrały się na górze Synaj, można wyodrębnić trzy sekcje. Pierwsza z nich zawiera przykazania dotyczące Boga:

„Ja jestem PANEM, twoim Bogiem, który wyprowadził cię z ziemi egipskiej, gdzie byłeś niewolnikiem. Nie będziesz miał innych bogów oprócz mnie. Nie zrobisz sobie bożka. I żadnej podobiznie, przedstawiającej to, co najwyżej na niebie, nisko na ziemi i w głębinach wód, nie będziesz oddawał czci

ani nie oddasz się w niewolę. Ja jestem PANEM, twoim Bogiem, Bogiem zazdrosnym. Za grzechy tych, którzy mnie nienawidzą, wymierzam karę ich potomkom, nawet w trzecim i czwartym pokoleniu. Tym zaś, którzy Mnie miłują i przestrzegają moich przykazań, okazuję miłosierdzie do tysięcznego pokolenia. Nie będziesz wymieniał imienia PANA, twego Boga, bez szacunku, gdyż PAN nie pozostawi bez kary tego, kto wypowiada Jego imię bez szacunku” (Pwt 5,6-11).

Początkowe sformułowanie: „Ja jestem PANEM, twoim Bogiem” pozwala zidentyfikować mówiącego, którym jest Bóg Jahwe wzywający Izraelitów, by byli Mu wierni, gdyż to On wyzwolił ich spod władzy króla Egiptu. Po tym wprowadzającym wersecie następuje w sposób konsekwentny pięć kolejnych zakazów zawierających wezwanie, by zdecydowanie odrzucić wszelkie formy bałwochwalstwa, gdyż uniemożliwiają komunikację między Bogiem i człowiekiem. Trzeba usunąć wszystko, co stoi pomiędzy Bożym obliczem a ludzką twarzą. Zakaz tworzenia jakichkolwiek wizerunków Boga jest podyktowany ochroną przed błędnym przekonaniem, że zmaterializowanemu wizerunkowi Boga nadaje moc Boża obecność, którą człowiek może manipulować, chcąc wpływać na wolność i suwerenność samego Boga. Stąd też początkowe przykazania Dekalogu odnoszące się do Boga, wzywają Izraelitów, by sprawowany przez nich kult dotyczył wyłącznie jednego Boga Jahwe. Jest to bowiem, jak podaje biblijny tekst, Bóg „zazdrosny” o swój ukochany naród (Pwt 5,9), co oznacza, że obdarza go nieskończoną miłością, podczas gdy Izrael odpowiada często niewiernością, tak łatwo oddając się pogańskim kultom. Słowa mówiące o karze za grzechy niewierności, która dosięga „nawet trzecie i czwarte pokolenie”, opisują sytuację rodziny wielopokoleniowej, która mieszkając razem, zgodnie z ówczesnym przekonaniem, ponosi współodpowiedzialność za zło dokonywane przez poszczególnych członków rodzinnej wspólnoty. Jednakże ta sama Księga Powtórzonego Prawa zawiera już naukę o indywidualnej odpowiedzialności: **„Ojcowie nie poniosą śmierci za winy swoich dzieci ani dzieci za winy swoich ojców. Każdy umrze za swój własny grzech” (Pwt 24,16).** Ta ważna problematyka, jaką jest odpowiedzialność indywidualna, została podjęta i rozwinięta w pismach prorockich, a zwłaszcza w Księdze Ezechiela (Ez 18). Zauważmy jednak, że Księga Powtórzonego Prawa przestrzegając przed karą, konsekwencją niewiernej postawy wobec Boga, zwraca uwagę czytelnika przede wszystkim na ogrom miłosierdzia Bożego, które przekracza wszelkie wyobrażenie, bo obejmuje „każdego”, mamy więc wyraźne nawiązanie do wspomnianej indywidualnej odpowiedzialności, kto miłuje Boga i przestrzega Jego przykazań, aż do „tysięcznego pokolenia” (Pwt 5,10). Ostatni nakaz, jaki odnosi się do Boga w tej części Dekalogu, dotyczy Bożego imienia, którym nie wolno posługiwać się w pustych i pozbawionych sensu zachowaniach, a zwłaszcza w magicznych formułach, zmierzających do wyrządzenia krzywdy człowiekowi (Pwt 5,11).

W drugiej sekcji Dekalogu, stanowiącej centralną część tego dokumentu w formule zachowanej w Księdze Powtórzonego Prawa, znajduje się przykazanie dotyczące świętowania szabatu: **„Przestrzegaj dnia szabatu, aby należycie go świętować, bo tak ci nakazał PAN, twój Bóg. Przez sześć dni będziesz wykonywał wszystkie swoje prace, lecz siódmy dzień jest szabatem dla PANA, twego Boga. W tym dniu nie podejmiesz żadnej pracy – ani ty, ani twój syn, ani twoja córka, ani twój sługa, ani twoja służąca, ani twój wół, ani twój osioł, ani żadne z twoich zwierząt, ani cudzoziemiec, który mieszka w twoim domu. Niech odpocznie twój sługa i twoja służąca, tak jak ty. Pamiętaj, że byłeś niewolnikiem w ziemi egipskiej i wyprowadził cię stamtąd PAN, twój Bóg, mocną ręką i wzniesionym ramieniem. Dlatego PAN, twój Bóg, nakazał ci zachowywać dzień szabatu” (Pwt 5,12-15).** Nakaz przestrzegania szabatu, przekazany w Księdze Wyjścia, jako czwarte przykazanie Dekalogu (Wj 20,8-11), uzasadniono odwołaniem się do biblijnego obrazu opowiadającego o stwórczym dziele Boga, który odpoczął siódmego dnia po stworzeniu

świata (Wj 20,11; Rdz 2,2-3). W Księdze Powtórzonego Prawa przykazanie świętowania szabat, znajdujące się w samym centrum Dekalogu, wsparto argumentem pochodzącym z historii zbawienia, jakim był Exodus, czyli wyjście Izraela z egipskiego domu niewoli (Pwt 5,15). Zmuszani przez faraona do niewolniczej pracy Izraelici zostali wyzwoleni z wszelkiego ucisku przez Boga, który wzywa ich po tym smutnym doświadczeniu do odpoczynku i świętowania szabat, a więc czasu doświadczania Bożej życiodajnej bliskości. Radość tego wyjątkowego dnia mieli dzielić ze społecznością narodu wybranego mieszkający i posługujący w hebrajskich domach cudzoziemcy, a nawet pracujące zwierzęta (Pwt 5,14). W ten sposób biblijny autor podkreślił obowiązek nieustannej troski o ubogich i wszystkich znajdujących się w trudnej ekonomicznie sytuacji (Pwt 24,17). Rabini nauczając o przestrzeganiu szabat zwracają uwagę, że w wersji tego dokumentu przekazanego w Księdze Wyjścia jest mowa nie o „przestrzeganiu” szabat (Pwt 5,12), ale, by „pamiętać” o tym dniu (Wj 20,8), gdyż dla tego, kto kocha Boga wyjątkowy czas szabatowego odpoczynku nie musi być motywowany w formie kategorycznego nakazu, ponieważ człowiek prawdziwie kochający Stwórcę nie chce naruszać w żaden sposób tego, co służy radości czerpanej z Bożej bliskości.

Trzecia sekcja Dekalogu umieszczonego w tekście Księgi Powtórzonego Prawa dotyczy kwestii społecznych. Tę część rozpoczyna sformułowane w sposób pozytywny, jak i poprzedzający je nakaz świętowania szabat, przykazanie wzywające do czci swoich rodziców: **„Czcij swojego ojca i matkę, jak ci nakazał PAN, twój Bóg, abyś cieszył się długim życiem i aby ci się dobrze powodziło na ziemi, którą ci daje PAN, Bóg twój” (Pwt 5,16).** Wezwanie do czci swoich rodziców jest pierwszym z przykazań dotyczących relacji z innymi ludźmi. Cześć okazywana swojemu ojcu i matce oznacza postawę pełną szacunku oraz wyraża w ogóle posłuszeństwo rodzicielskiemu autorytetowi. Możliwe, że Księga Powtórzonego Prawa chroni również w tym przykazaniu prawa rodziców do przekazywania swoim dzieciom religijnej wiary, co potwierdzają także inne fragmenty tego pisma (Pwt 4,9; 6,7.20-21; 11,19). Spoczywający na rodzicach obowiązek przekazu wiary swoim dzieciom to ważny temat, który nieustannie powraca w Księdze Powtórzonego Prawa. Wystarczy w tym kontekście przywołać chociażby następujące fragmenty: **„Tylko się strzeż i bardzo się pilnuj, abyś nie zapomniał o tych rzeczach, które widziałeś na własne oczy, i abyś był im wierny do końca swojego życia. Przekaż je swoim dzieciom i wnukom” (Pwt 4,9); „Weźcie sobie te moje słowa do serca i do duszy. (...) Nauczcie ich wasze dzieci i mówcie o nich przebywając w domu, idąc drogą, kładąc się spać i wstając ze snu” (Pwt 11,18-19).** Polecenia dotyczące nauczania i przekazywania Bożych słów i czynów wyrastają z literatury mądrości, która posługiwała się formą literacką opartą na schemacie: „ojciec naucza swojego syna”, podkreślając znaczenie rodzicielskiego udziału w procesie wychowawczym dzieci, co potwierdzają liczne teksty Księgi Przysłów, np.: **„Słuchaj, mój synu, upomnień ojcowskich i nie lekceważ pouczeń swej matki” (Prz 1,8).**

W grupie ostatnich sześciu przykazań dotyczących relacji z innymi ludźmi można dostrzec dwie wzajemnie powiązane ze sobą serie, gdzie pierwsza, zakazująca naruszania istotnych wymiarów ludzkiego życia, została ujęta w formie krótkich zakazów: **„Nie będziesz zabijał. Nie będziesz cudzołożył. Nie będziesz kradł” (Pwt 5,17-19),** natomiast druga seria, którą tworzą dłuższe sformułowania, podaje najważniejsze przyczyny łamania tych zakazów: **„Nie złożysz kłamliwego zeznania przeciwko swojemu bliźniemu. Nie będziesz pożądał zony swojego bliźniego. Nie będziesz pragnął jego domu, jego pola, jego sługi, jego służącej, jego wołu, jego osła ani żadnej rzeczy, która należy do twojego bliźniego” (Pwt 5,20-21).** A zatem, kłamstwo, czy fałszywe oskarżenie bliźniego (Pwt 5,20) może doprowadzić do jego śmierci (Pwt 5,17), jak w przypadku bezpodstawnego posądzenia Nabota, właściciela winnicy, o zlorzeczenie Bogu i królowi,

w wyniku którego został ukamienowany, a jego posiadłość przejął nikczemny władca Izraela Achab i jego żona Izebel (1Krl 21), lub wywołać żądzę zemsty u osoby pomówionej o coś. Pożądanie czyjejś żony (Pwt 5,21) może prowadzić do zdrady małżeńskiej (Pwt 5,18), a pragnienie cudzej własności (Pwt 5,21) może skończyć się kradzieżą (Pwt 5,19). Podsumowując, możemy bez wahania powiedzieć, że Dziesięć przykazań Bożych, przekazanych w tekstach Księgi Wyjścia i Księgi Powtórzonego Prawa, zawiera wskazania etyczne o fundamentalnym znaczeniu, zwłaszcza dla wspólnot Żydów i chrześcijan. Pełny sens Dekalogu objawił Jezus Chrystus, pozostawiając chrześcijanom najważniejszą interpretację Dziesięciu przykazań Bożych, co zostało utrwalone w Kazaniu na Górze (Mt 5,17-48). Apostoł Paweł naucza, że człowiek najdoskonalej wypełnia prawo Boże, kiedy pozostaje wierny Jezusowi, żyjąc przykazaniem miłości Boga i bliźniego (Rz 10; 13,8-10).

W nawiązaniu do słów Apostoła Pawła pochodzących z Listu do Rzymian, w których przypomina, że „Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Miłość więc jest pełnią Prawa” (Rz 13,10), warto przywołać wyznanie wiary w jedyne Boga, przekazane w szóstym rozdziale Księgi Powtórzonego Prawa, dobitnie świadczące, że przykazanie miłości Boga stanowi fundament Prawa: **„Słuchaj, Izraelu! PAN jest naszym Bogiem, PAN jeden. Będziesz miłował PANA, twojego Boga, całym swoim sercem, całą swoją duszą i z całej swojej mocy. Niech słowa, które ci dziś przekazuję, trwają w twoim sercu. Wpisz je swoim dzieciom i będziesz o nich mówił, przebywając w domu, idąc drogą, kładąc się spać i wstając ze snu. Przywiąż je sobie do ręki jako znak i umieść pomiędzy oczami. Wypisz je na odrzwiach domu i na twoich bramach”** (Pwt 6,4-9). Przytoczony fragment rozpoczynający się od słów „Słuchaj, Izraelu!” (hebr. *š'mā jīsrā'ēl*) stał się najważniejszą modlitwą dla każdego Żyda. Rabini wyjaśniają, że pierwsze zdanie tego wyznania: **„Słuchaj, Izraelu! PAN jest naszym Bogiem, PAN jeden”** (hebr. *š'mā jīsrā'ēl 'ădōnāy 'ēlōhênû 'ădōnāy 'eḥād*) stanowi fundament tożsamości wyznawców judaizmu, począwszy od najmłodszych lat, kiedy dziecko staje się osobą świadomą, a kończąc na ostatnim etapie życia, kiedy dla odchodzącego z tego świata słowa te stają się pożegnaniem, wypowiedzanym przez towarzyszących mu bliskich. Wracając do religijnego kontekstu dawnego Izraela, początkowe sformułowanie: „PAN jest naszym Bogiem, PAN jeden” wskazuje na jedyność Boga Jahwe, zwłaszcza w ówczesnej sytuacji licznych bałwochwalczych kultów. Przekazane w Księdze Powtórzonego Prawa wyznanie wiary w jedyne Boga zdecydowanie pokazuje, że właściwa postawa wobec Boga nazywa się „miłość”: **„Będziesz miłował PANA, twojego Boga, całym swoim sercem, całą swoją duszą i z całej swojej mocy”** (Pwt 6,5). Tradycja żydowska tłumaczy, że miłość do Boga zakorzeniona jest głęboko w każdym człowieku. Stąd też należy ją z siebie wydobyć, w czym pomaga przykazanie, brzmiące jak obietnica: „Będziesz miłował PANA, twojego Boga”, gdyż zachęca każdego, by w szukanie Bożej bliskości zaangażował całe swoje serce, duszę i siły, wskazując tym samym, że trzeba posłużyć się wszystkim, co tylko pomaga być bliżej Boga. Słowa przekazane człowiekowi przez Boga powinny trwać w ludzkim sercu (Pwt 6,6), a to oznacza, że Boża nauka powinna zakorzenić się w ludzkim wnętrzu, ponieważ jest rzeczywistością zawsze aktualną, można powiedzieć, że słowo Boże jest zawsze dzisiejsze. W dalszej części tekst modlitwy „Słuchaj, Izraelu!” poleca przekazywać Boże przykazania następnym pokoleniom sumiennie i z pełnym zaangażowaniem, mówiąc o nich nieustannie i żyjąc nimi na co dzień, by w końcu stały się istotną częścią ludzkiego życia: **„Wpisz je swoim dzieciom i będziesz o nich mówił, przebywając w domu, idąc drogą, kładąc się spać i wstając ze snu”** (Pwt 6,7). Rabini komentując polecenie, by ze słowami modlitwy, „Słuchaj, Izraelu!”, udawać się na spoczynek i od nich zaczynać następny dzień, wyjaśniają, że jest to przede wszystkim zachęta do nieustannego studiowania Biblii, natomiast modlitewne wersety odmawiane przed położeniem się do snu wyrażają ufność do Boga, a wypowiedziane po przebudzeniu stają się doskonałym przygotowaniem

do radosnego przeżywania posłuszeństwa Bogu w ciągu całego dnia. Tę najważniejszą dla Żydów modlitwę zamykają dwa nakazy. Pierwszy z nich, brzmiący: **„Przywiąż je sobie do ręki jako znak i umieść pomiędzy oczami” (Pwt 6,8)**, został potraktowany w późniejszym czasie przez modlących się Żydów dosłownie, a mianowicie wskazany tekst (Pwt 6,4-9) wraz z kilkoma innymi fragmentami (Wj 13,1-10. 11-16; Pwt 11,13-21) napisany na małym zwoju pergaminowym jest umieszczany w dwóch niewielkich skórzanych pudełeczkach, nazywanych filakteriami (hebr. *tʿfillîn*), z których jedno mocuje się przy pomocy rzemyków do czoła, a drugie do lewego przedramienia podczas modlitwy. W nakazie umieszczenia tekstu „Słuchaj, Izraelu!” w pudełeczku, będącym przedmiotem używanym podczas modlitwy, pojawia się słowo „znak” (hebr. *ʾôṭ*) w odniesieniu do tego modlitewnego fragmentu, co sugeruje, że to starotestamentowe wyznanie wiary w jedynego Boga wyraża całe prawo, albo w sensie przenośnym ukazuje Izraela nieustannie wypełniającego Boże przykazania, który w ten sposób staje się „znakiem” świadczącym o swoim posłuszeństwie Bogu. Rabini wyjaśniali, że modlitewne gesty posługujące się filakteriami obejmowały umysł (pudełeczko umieszczone na czole) oraz przestrzeń działania (pudełeczko umieszczone na lewym przedramieniu), co oznacza, że zakładający filakterie pragnie, aby jego myśli i uczynki były podporządkowane Bożej woli. To pierwszy z dwóch nakazów kończących tę najważniejszą żydowską modlitwę. Drugi zawiera polecenie umieszczenia omawianego tekstu (Pwt 6,4-9) na futrynie drzwi wejściowych żydowskiego domu: **„Wypisz je na odrzwiach domu i na twoich bramach” (Pwt 6,9)**. W hebrajskim tekście tego nakazu znajduje się użyte w liczbie mnogiej słowo *mʿzûzôt* (liczba pojedyncza brzmi *mʿzûzā(h)*), tłumaczone jako „odrzwia”, które oznacza dla Żydów mały pojemnik wykonany z drewna, metalu lub szkła, zawierający modlitwę „Słuchaj, Izraelu!” (Pwt 6,4-9) oraz wersety Pwt 11,13-21, a następnie umocowany w górnej części prawej strony framugi drzwi. Możliwe, że polecenie przytwierdzenia mezuzy dotyczyło także bram wejściowych do wiosek i miast. W ten sposób Izrael mógł także odpowiadać na wezwanie do wierności i posłuszeństwa jednemu Bogu Jahwe. Tradycja żydowska wyjaśnia, że wypisanie wskazanych fragmentów Biblii i umieszczenie ich tam, gdzie toczy się zwyczajne życie miało uświęcać te pomieszczenia oraz mobilizować przebywających tam, by w codziennej praktyce wypełniali Bożą wolę. Analizowane fragmenty Księgi Powtórzonego Prawa potwierdzają, że przykazanie miłości Boga jest fundamentem prawa. Stąd też wszystkie przekazane w tym piśmie ustawy i nakazy pełnią funkcję obszernego komentarza do tego najważniejszego przykazania. Posłuszeństwo Bożym przykazaniom jest możliwe, gdy przeżywa się je, jako owoc bliskiej relacji z Bogiem, który umiłował każdego człowieka jako pierwszy. Modlitwa „Ojcze nasz”, której Jezus nauczył swoich uczniów (Mt 6,9-13), stanowi przedłużenie i rozwinięcie starotestamentowej modlitewnej tradycji. To właśnie w tym tekście wierzący w Chrystusa są wezwani, by przyjęli w swoim życiu wolę miłującego ich Ojca niebieskiego, Boga jedynego, uwalniającego człowieka z wszelkich form niewoli. Jezus w swoim nauczaniu w sposób nierozzerwalny połączył przykazanie miłości Boga z przykazaniem miłości bliźniego (Mt 22,39-40), a wyzwolenie, jakiego oczekuje człowiek od Boga powiązał trwale z wezwaniem, by proszący w taki sam sposób traktował bliźniego, co znalazło wyraz w słowach: „I daruj nam nasze winy, jak i my darowaliśmy naszym winowajcom” (Mt 6,12).

Pytanie: Jakie przykazanie znajduje się w centralnej części Dekalogu przekazanego w tekście Księgi Powtórzonego Prawa?